

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Людмила Вертер Балабанова – Каракехайова

“Силата на неизговореното в поетичния текст и максималното ѝ проявление в хайку”

за присъждане на образователната и научната степен “доктор”

В самото начало на моето становище ще приведа няколко цитата. Правя го, за да изразя и моята отдавнашна съпричастност към проблематиката в този труд, надхвърляща обекта на изследването, за да бъде той не само дисертация за “Силата на неизговореното в поетичния текст и максималното ѝ проявление в хайку”. Първият цитат е от книгата на Карлфрид Дюркхайм, наречена “Дзен и ние”. Нейното подзаглавие е “Живата истина без слова и пътят на западния човек”. Дюркхайм казва: “Защото къде и как би добила действителност същността в човека, изначалното негово ядро, ако не в човека като персонален субект и като негово преживяване? Но където не само претенцията на малкото Аз, а и тази на същността трябва да замълчат пред претенцията на един обективизиран свят и където човекът отрича и изтласква своето битие като субект пред претенцията на един живот, който може да се разбере и изпълни само в обективни подредби, накрая той сбърква себе си и стига до своето специфично страдание” (с.23). Вторият цитат е от есето на Кенет Уайт “Да си изгориш къщата и да заминеш на Изток”. То е в книгата “Големият бряг”, преведена от Николай Кънчев. Ето ги думите на Уайт, шотландец, който пише на френски: “Трябва да си схванал това, което Бодхидхарма нарече “бездънна празнота и нищо свещено”, да си способен да в и ж д а ш (тази “отпуска на разума” не е синоним на невниманието) и да ж и в е е ш, без да претоварваш своя ум и без да го проектираш върху света. “Когато няма нищо в ума и умът не е в нещо – пише Тешан, - тогава той е свободен отвъд мисълта, празен и прекрасно жив”.

Едно такова свободно състояние може да роди спонтанно действие или творчески акт, или, както бих предпочел да се изразя, дълбоката активност на човека, която няма нищо общо с в ъ л н е н и е т о на повърхностния “Аз” (с. 153). И последният цитат е от есето на Чоран “Неосвободеният”, поместено в “Шемет на скептицизма”. Чоран пише: “Дори празнотата да е измама, опознаването ѝ пак би си струвало. Нейното назначение, опитът ѝ е да сведе до нищо и живота, и смъртта, при това с едничката цел да ги направи поносими за нас. Какво друго можем да си пожелаем, освен от време на време да успява? Няма цяр освен нея за недъга, че ни има, нито пък надежда да се завърнем, ако ще за кратки мигове, при нежността отпреди раждането, при светлината на чистата преходност” (с.175).

Надвесен над текста на дисертацията, дори и като четях за спецификата на изследвания жанр, за неговата поетика, за всичко, което хайку е като естетика и поетика, като история и настояще, мислите ми бяха и в насоката на споделеното от Дюркхайм, Кенет Уайт и Чоран. И особено, когато авторката говореше за същината на неизговореното, защото и в този случай възприемах написаното като плод на голяма литературоведческа и философска култура, на познание и вдъхновение, на каквито не толкова често се натъкваме в дисертационни трудове. Да, това е научен труд, постигнал своята цел. Приносният му характер е безспорен и вярвам, че той ще се открие сред значимите заглавия, посветени на хайку, но и въобще на текстовете (най-вече в

чужбина, защото у нас са още твърде малко), отнасящи се до културата на Изтока и Запада като две самобитности, така различни помежду си и въпреки това с пространство, в което прозренията им са еднакви или сходни. Едно от тях е въпросът за неизговореното, за това, което се ражда, ако творецът пише с разобусловено съзнание и умът му е “свободен отвъд мисълта, празен и прекрасно жив”. Неизговореното, с което поезията разкрива измеренията на друга реалност, която според Судзуки съдържа “самата същност на живота”. А до тази същност, както ни го казва неговият “Увод в дзен-будизма”, ще стигнем, ако се “откажем от любимите си силогизми” и ако “възприемем нов начин на наблюдение”. Така ще се “освободим от тиранията на логиката и от едностранчивостта на нашия привичен начин на изразяване”. В труда на Балабанова знаменитият автор на многото основополагащи текстове за дзен-будизма често е цитиран. Цитирани и са редица други автори, чието мислене е в същата насока, за да потвърдят и те предимството на необикновения глас, с който говори неизговореното в поезията и не само там, защото той се чува и в бита и културата на Япония. Судзуки казва и това, че “Ако искаме да се доберем до същността на нещата, трябва да ги разглеждаме от момента, когато светът още не е бил създаден, когато съзнаването на едно или друго нещо още не е било започнало, а е било погълнато от собствената си същност, т.е. от неговия покой и пустота”. Тъкмо това е подстъпът на дзен-будизма, но в повечето случаи, особено когато е реч за класическото хайку, това е подстъп и на хайку поезията. Подстъп към нещата от човешкия живот и въобще към живота, преднамерено загърбил стародавното дуалистично мислене, за да направи същото като дзен-будизма, който според Судзуки “открива живота в самия живот – така, както го живеем”. Така и Дзен, и хайку утвърждават живота, защото наистина, както го твърди Судзуки, “висшата истина е в утвърждаването”.

Като цяло текстът на дисертацията е пронизан от същото разбиране, от аргументирано защитения възглед за “живота в самия живот”. Както и за това, че, а то е сред основните цели на труда, “независимо от различните посоки на развитие, въпреки натрупаните различия в културно-исторически аспект, източният и западният поет споделят една и съща територия – метафизичната по същност територия на поезията” (Дисертацията, с. 15). Навярно по разни причини, но и заради поривът им към онази “иманентна трансцендентност”, за която говори философът Люк Фери. Именно тя е различното от живота с неговите “обективни подредби”, които отричат съществуването като спонтанност, като разбирането, че въпреки всичко, както го казва Александър Геров, сред чудесата на света най-чудното е “туй, че ний живеем”. Но да спомена и за Далчев, който дефинира поезията като одухотворяване на битието, като неговото разширяване, като магическата способност тя да открива чудото навсякъде, дори в най-обикновеното, сред което живеем. Нима онази “безсмисленост щастлива” (“Задните дворове”), а точно тя е в същината на чудото, каквото го има и в най-всекидневното, не кореспондира с мисълта на Судзуки, че Дзен “сваля на земята всичко, което преди е било на небето”. И че Дзен се “разкрива и в най-безинтересния и лишен от събития живот на обикновения човек от улицата/.../”. Да казвам ли, че това прави и хайку поезията...

Впечатляващото своеобразие на този труд е не само в това, че е написан от автор, който казва толкова много за хайку и неизговореното, при това със завидна задълбоченост, която ще стане отправна точка и за други изследвания със сходна тематична насоченост. Не е само в това, че написаното от Балабанова е синтез на философията с поезията, на критическата интерпретация с различните аспекти на теоретичния анализ. Това своеобразие го намирам и в посланието, което трудът излъчва като цяло, тоест във внушенията за лишеното от истинска хуманност битие на съвременния свят. При това въпросните внушения не са дидактично поднесени.

Излъчва ги самата същина на избраната тема, на проблематиката, която се тълкува, на изреченото за онова чувстване и мислене на Изтока, обогатило световната култура с много мъдрост и поезия. И предоставило му един подстъп към човека и живота, който според Судзуки освобождава съзнанието “от гнета на утвърдените мнения, от предразсъдъците или от така наречените логически интерпретации”. Ще кажа пак, че това го прави и хайку поезията. Навярно затова и Кенет Уайт ни призовава да си изгорим къщите, за да заминем на Изток с неговия Дзен, с неговото Дао, с хайку поезията и с нейния усет за словото, което говори и когато мълчи, и мълчи, когато говори.

И така трудът на Людмила Балабанова, разработил темата за неизговореното, което действително “достига своята кулминация в хайку жанра” (Дисертацията, с.5), представлява изследване на поетичния език. Но той, макар и да го прави така задълбочено, не се ограничава само с наблюдения върху хайку. Център на усилията му, при това на плодотворни усилия, е темата за неизговореното, както изрично е отбелязано. Неизговореното, разгледано и осмислено през призмата на естетиката и философията на Изтока, както и на западното философско и литературоведско мислене, откроява един широк диапазон, съдържащ различни теми, притежаващ висока познавателна стойност за разнообразието от подходи към неизговореното в поезията, написана в различни времена и на различни езици. Както и да бъде дефинирано то, пише Людмила Балабанова, неизговореното “винаги е “Разширение” на вложеното съдържание посредством някакви степени на неопределеност със стремеж за приближаване до безпределността” (Дисертацията, с.24). Това твърдение е обосновано в хода на съответните анализи, там, където трудът разглежда обстоятелствено и съвременното хайку, и творбите на наши автори, които творят в полето на жанра, или пък създават поезия, която повече или по-малко е в съзвучие с принципите на хайку и с онова, за което претендира неизговореното. Анализите, за които споменах, говорят за инвентивното мислене на Балабанова, за нейната способност да изтъкне прецизно същността и спецификата на съответния поетичен език, който е в насоката на неизговореното. Изрично трябва да отбележа анализа, посветен на стиховете на Иван Методиев, но със същата проникновеност се характеризира и написаното за другите български поети. Ще посоча и онова вярно твърдение, което също предполага верните наблюдения и обосновавателните констатации за поетичния език въобще, за образната система на хайку, сътворявано някога и сега, в Япония и от автори извън нея. И заради него трудът обръща “особено внимание на специфичните за този жанр художествени средства и техники, както и на въпроса за възможностите на адаптация на ритъма и някои характерни особености на хайку в българската езикова среда” (Дисертацията, с.11). Ето го въпросното твърдение: “Докато западният творец се стреми към имплицитност, за да разшири хоризонтите на творбата си, а в останалите сфери на общуване предпочита експлицитността, на източния автор имплицитността е дълбоко вкоренена в самия му бит. На Изток конотативно предаване на информация съществува на всички нива – бит, език, писменост, култура” (Дисертацията, с. 22). Но трябва да изтъкна още едно твърдение на Балабанова, което също предполага характера на нейното изследване: “Самият факт, че съществува разлика между френското, английското и балканското хайку например показва, че хайку жанрът не може да се разглежда единствено като рефлексия на светоусещането на Далечния изток, или подражание на това светоусещане” (Дисертацията, с. 12). Ето защо и този труд потвърждава, че поетичният език, че рефлексите на поета, че самият творчески акт, независимо от традициите и езика, са свързани с интуицията на творческото съзнание, според което “Поезията е велик език. Това е изкуството да казваш онова, което не може

да се каже. Всеки поет знае, че той се опитва да опише неопишето” (Алън Уотс, “Дао на философията”, с.60).

Доколкото пиша становище, а не подробна рецензия за труда, ще се наложи да пропусна отбелязването на редица други негови сполуки. Но мисля, че и със споделеното дотук съм изразил убеждението си, че трудът се чете с голям интерес, че той излиза изпод перото на талантлив учен, посветил съзидателните си усилия на едно духовно пространство и неговите поетически превъплъщения, които просветляват и вдъхновяват. И което доказва истината за недогматичния, за така отворения към свободата на духа и “същността на живота” дух на Поезията.

Отбелязвам също, че приносните моменти на труда, изтъкнати от Людмила Балабанава, не търпят никакво възражение. Поради всичко казано в това становище, напълно убеден в големите достойнства на дисертацията, препоръчвам на Людмила Балабанова да се присъди образователната и научна степен “доктор”.

Проф. д-р Божидар Кунчев

7 октомври 2012 г.